

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Єгорченко Маргарити Олегівни
**«Концепція поетичної творчості Василя Стуса:
контексти розуміння»,**
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Актуальність теми дисертаційного дослідження Маргарити Олегівни Єгорченко не викликає сумнівів, позаяк є черговим внеском до здобутків вітчизняного стусознавства, яке, треба додати, розвивається не надто динамічно, попри масштаб і важливість постаті цього письменника. Більше того, сьогодні гостро бракує монографій, присвячених окремим аспектам творчості Василя Стуса. Дослідження М.Єгорченко присвячене концепції поетичної творчості Василя Стуса та суголосному колу питань. «Аналіз концепції творчості поета допомагає зрозуміти його культурні орієнтири, позиціонування себе у контексті доби і літературного процесу, уявлення про природу мистецтва і творчості, а тому – дозволяє адекватніше і ширше дослідити художній світ автора», – слушно зауважує дослідниця (с. 14). Ця наукова проблема хоча й поставала неодноразово у статтях, наприклад, дослідниці Ольги Пуніної, але ще далека від свого остаточного об'єктивного розв'язання. Поготів, що «Стусова концепція поетичної творчості не є готовим конструктом, її можливо лише реконструювати, відтворити, «визбирати» із різних текстів автора – літературознавчих праць, віршів, перекладів, листів, нотаток. Тож і саму концепцію поетичної творчості Василя Стуса слід розглядати як текст, як плетиво ідей та мотивів, які формувалися та змінювалися під впливом різних факторів – інтелектуальних інтересів поета, його оточення, контексту його доби, його власної біографії» (с. 14–15). Тож можна лише привітати бажання дисерантки долучитися до розв'язання цієї комплексної наукової проблеми.

Уже у Вступі здобувачка конкретизує предмет дослідження, звужуючи його зі зрозумілих і слушних причин до поняття «концепція поетичної творчості». І знов-таки, слушно при цьому зауважує: «Реконструкція концепції поетичної творчості Василя Стуса є одним із важливих етапів у створенні досі не написаної творчої біографії поета» (с. 15–16). Тут же дисерантка формулює мету дослідження: необхідність здійснення реконструкції концепції поетичної творчості В.Стуса. Відповідно до мети, вона визначається із завданнями, яким будуть присвячені розділи та підрозділи роботи. Беручи до уваги викладений зміст дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів, висновків, двох додатків і списку використаної літератури і джерел, який нараховує 194 позиції, зауважуємо, що кожен із розділів композиційно витриманий, висвітлює свою площину проблем, у такий спосіб готовчи якісний ґрунт для наступної частини наукового дослідження.

Так, перший (історіографічний) розділ **«Концепція поетичної творчості Василя Стуса як проблема стусознавства»** присвячений спробі увійти у рецептивне поле науки, що хронологічно обіймає не менш як сорок років (від статті Ю.Шевельова починаючи). Послідовно, у чотирьох підрозділах розглянуто по можливості основні досягнення стусознавчої науки в аспектах, цікавих авторці. У висновках до первого розділу вона доходить слушних міркувань: «Дослідження концепції поетичної творчості Василя Стуса вимагає застосування діахронічного аналізу та діалогічного підходу, а також цілісності та взаємної узгодженості основних аспектів проблеми. Принципова новизна нашого підходу полягає в тому, що ми розглядаємо концепцію поетичної творчості Василя Стуса як текст (у герменевтичному сенсі, тобто як «дійсність, орієнтовану на розуміння» [21]). Цей текст поставав у поліфонічному діалозі, формувався у мультикультурному просторі, мав і позачасовий вимір, і злободенне сучасне наповнення. Як і будь-який текст, він є двошаровим: експліцитний шар – це відрефлексовані, раціонально осмислені, деколи теоретично узагальнені думки автора про сутність поетичної творчості,

призначення та долю поета і поезії у світі. Імпліцитний – це живе плетиво художніх текстів Стуса; інтуїтивні осяяння, переживання власного трагічного досвіду «людини, що пише вірші» у нелюдських умовах» (с. 43).

Другий розділ **«Філософська, етична та поетологічна візії творчості у текстах Василя Стуса»** власне й присвячено зануренню у життєтворчість письменника з метою наступної реконструкції концепції поетичної творчості Василя Стуса. З цією метою дослідниця звертається до творчої біографії письменника. Такий підхід видається слушним і виправданим, позаяк біографія письменника містить значну частину відповідей на можливі питання щодо його розуміння сенсу й призначення (місії) поетичної творчости. Поготів, у випадку з такою людиною, як В.Стус. Не випадково, Д.Стус назвав свою монографію «Василь Стус: Життя як творчість». У всій світовій літературі набереться не так уже й багато письменників, у яких життя і творчість аж настільки взаємно залежать, відлунюють, верифікуються. Другий розділ, що складається з двох підрозділів, занурює реципієнта в атмосферу правдивого інтелектуального свята й особливої етичної чистоти, що, безперечно, походить від постаті самого В.Стуса. Зі свого досвіду знаю, що писати про В.Стуса непросто, деякі морально-етичні (або, зрештою, й поетикальні) параметри його особистості є воїстину безпрецедентними, і то не лише для українського національного континууму. У цьому розділі не бракує цікавих спостережень на кшталт агіографічності життєпису письменника, або щодо мотиву «другого народження» (істинної, позачасової екзистенції віршів поета). Важливими ї слушними, як на мене, є міркування щодо «комплексу етичних настанов», чи не найважливішим серед яких виглядає концепт «самособоюнаповнення». А також – «етична гігієна». Словами самого письменника: «Ще – цінну здатність чесно померти. Це більше за версифікаційні вправи!». Як засвідчує біографія В. Стуса, його реальне життя цілком відповідало його ж таки «теоретичним» установкам щодо ідеального життя та творчости поета: «Творити – чутися в

клінічній ситуації» («Зникоме розцвітання»). Унікальний випадок в історії літератури.

У третьому розділі «**Постать поета в художньому світі Василя Стуса**» дослідницею залучається максимально широкий матеріал, – літературознавчі розвідки, статті, епістолярій, нотатки, а також поетичні твори В.Стуса. В подальших міркуваннях авторки простежується чітка логіка й послідовне дотримування обраної стратегії дослідження, що забезпечується, швидше за все, добре опанованою методологією та ґрунтовно вивченими й осмисленими джерелами. Перший підрозділ присвячений осмисленню гуманістичного наповнення творчості в рецепції та розумінні В.Стуса. Зокрема, здатності поета й поезії «залиднювати» читача. Це, напевно, один із центральних концептів у спектрі вищеозначененої проблеми гуманізму. У другому підрозділі доволі ґрунтовно розглянуто теми «поет і держава» та «поет і народ» у рецепції Василя Стуса. **Висновки** логічно підсумовують результати виконаної роботи та каталогізують досягнення авторки у вивченні предмету дослідження та етапи досягнення поставленої мети.

Проте дисертація Маргарити Єгорченко має і деякі незначні огріхи або не до кінця вписані, з нашого погляду, моменти, які можуть бути доповнені та прокоментовані під час публічного захисту:

1. Вже у Вступі авторка подає хронологію п'яти збірок В.Стуса, вказуючи в дужках роки, наскільки я розумію, завершення формування корпусу цих збірок: «Круговерть» (1964), «Зимові дерева» (1965), «Веселий цвінттар» (1967), «Час творчості / Dichtenszeit» (1972) та «Палімпсести» (1972–1984) (с. 17). І тут виникає ряд сутінко-історико-літературних питань, на які хотілося б почути відповіді-пояснення. Наприклад, щодо збірки «Зимові дерева». У примітках до «Зимових дерев» у львівському виданні «Творів» В.Стуса Микола Гончарук декілька разів згадує 1968-й рік, оповідаючи про змагання поета з видавництвом «Молодь» (згадує зокрема й рецензію І.Драча для видавництва, датовану 18 серпня 1968-го р.). Чимало уваги дослідник приділяє процесу

формування «Зимових дерев», а відтак упевнено переходить до 1969-го року: «Ключовим моментом тут є наявність творів, написаних у 1969 році, тобто уже після того, як перший варіант збірки був відкинутий видавництвом. Твори, датовані 1969 роком, є у всіх варіантах планів цієї групи, і це дозволяє стверджувати, що безпосередня робота над новим варіантом збірки розпочалася не раніше 1969 року. Більше того, знаючи не тільки рік, а й місяць написання цих творів (у рукописі збірки дата написання проставлена під кожним твором), хронологічні рамки створення нового варіанта збірки можна визначити й більш точно. Так, наприклад, вірш «Із циклу “Забуттям”» датується жовтнем 1969 р. А оскільки цей твір фігурує у всіх семи варіантах планів, то це означає, що всі вони створювалися десь в останні два місяці 1969 р. У ці строки (жовтень – грудень 1969 р.) фактично вкладається і весь процес фізичного виготовлення рукопису нового варіанта збірки “Зимові дерева”» (с. 357). То чому в роботі фігурує 1965 рік? Далі. «Веселий цвінттар». Валентина Макарчук, автор приміток до цієї збірки у львівському виданні, зокрема зауважує: «За свідченням автора у коментарі до вироку суду 1972 року, книга створювалась упродовж 1968 – 1970 рр. (це підтверджується датуванням окремих віршів у деяких джерелах)» (с. 397). Та й вірш «Над осіннім озером», який відкриває збірку «Веселий цвінттар», датований 20 листопада 1970 року. Тож, «Веселий цвінттар», напевно, не 1967-го року, як указує у роботі здобувачка. Те саме можна зауважити і щодо «Палімпсестів». Після другого арешту в травні 1980-го поет уже не матиме жодної можливості удосконалювати цю збірку. То звідки авторка бере 1984-й рік? До речі, у Висновках хронологічні рамки «Палімпсестів» вказані правильно: «жовтень 1972 – 1980»» (с. 157). Можливо, ці зауваження виглядають дещо занудними, але, на моє переконання, наукове історико-літературне дослідження має бути максимально коректним щодо хронології подій.

2. Складно втриматись, аби не поставити авторці питання з метою одного принципового уточнення: чи справду сьогодні коректніше (в історико-

літературному, а також теоретичному аспектах) говорити про «неоромантичний образ поета (митця» (с. 123), аніж про образ, все-таки, *експресіоністичний*? Упродовж останніх двадцяти років із поетикою експресіонізму наші науковці (І.Михайлин, Г.Яструбецька, О.Пуніна, Р.Мовчан й ін.) *нарешті* пов'язали чи не всіх чільних українських письменників-експресіоністів, віддаючи належне стилювій домінанті в їхній індивідуальній творчості. Неоромантичний маркер (синонімічний стосовно експресіоністичного, якщо говорити про контексти 1910-х – 1920-х рр.) можна зрозуміти у вживанні Лесі Українки або навіть Григорія Штона (монографія про українську прозу 1920-х років), але не у виконанні науковців сьогодення.

3. Мою окрему увагу привернув один абзац у підрозділі 3.2. Авторка згадує мою статтю, яка «попри велими слушні й цікаві зауваги, дає й чимало підстав для дискусії» (с. 135). До речі, літературознавче осмислення Василем Стусом постатей П.Тичини і В.Свідзінського свого часу розглядалося мною дещо ширше («Василь Стус і адекватність літератури (до постановки проблеми)», 2006; «Поезія зупиненого руху (До розуміння базової концептології модернізму в ліриці В.Свідзінського й В.Стуса)», 2013; «Павло Тичина і Володимир Свідзінський у науковій рецепції Василя Стуса», 2014), ніж згадує дисертантка у Списку використаної літератури. Втім, це не закид, а лише принагідне зауваження в аспекті деякої історіографічної неповноти. А щодо «підстав для дискусії», то працюючи над «Феноменом доби», В.Стус таки направду мав почуватися літературознавцем значно більшою мірою, ніж поетом. Поготів, що й сама авторка у підрозділі 3.1 стверджує, що з остаточною ясністю місія поета відкрилася В.Стусові не раніше першого арешту й початку праці над збіркою віршів і перекладів «Час творчості». Ця ж думка повторюється у Висновках: «Ми особливо наголосили на важливості періоду попереднього ув'язнення поета у січні–вересні 1972 року для його *творчого самовизначення*» (с. 157). Тож, у чому полягає дискусійність моїх тверджень, не зрозумів.

Висловлені зауваження щодо окремих нюансів, у жодному разі не заперечують основних положень дисертації, зокрема не применшують значення здійсненого наукового проекту, який відзначається високим академічним рівнем. Наукові положення дисертації викладено аргументовано, їх послідовність відповідає поставленій меті роботи, вказаних результатів дослідження досягнуто. Висновки забезпечуються апробацією основних положень дисертації, що були оприлюднені в доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях і круглих столах (м. Київ, м. Дрогобич, м. Донецьк, м. Вінниця). Результати дослідження відображені у семи одноосібних статтях, шість із яких уміщені у фахових українських виданнях, одна – у закордонному виданні.

Дисертація Єгорченко Маргарити Олегівни – цілком самостійне і методологічно обґрунтоване, практично підтверджене, завершене наукове дослідження, у якому здійснено актуальне та системне дослідження. Хотілося б і навіть дуже, вже невдовзі побачити це дослідження, реалізоване у форматі монографії. Поготів, що стусознавчих монографій у нас майже немає.

Таким чином, дисертація Єгорченко Маргарити Олегівни «Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.)

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови, теорії та історії
української і світової літератури
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

О. Е. Соловей

Учений секретар
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

О. Г. Важеніна